

עביד איניש לאחזוקי דיבוריה¹

ראשי הפרקים

- א. פתיחה
- ב. פסול עדים שעדותם נפסלה לחזור ולהעיד
- ג. הסתירה בפסקי הרמ"א ובאור קצוה"ח
- ד. קושיות האחרונים על ביאור דברי הרמ"א
- ה. עד הצריך שבוע
- ו. עד הצריך עדות
- ז. באור הפסול של עביד איניש לאחזוקי דיבוריה
- ח. אחזוקי דיבוריה בטוען אני קידשתיה
- ט. באור פסול לאחזוקי דיבוריה בעדות החודש
- י. סיכום

א. פתיחה

משנה בר"ה כב, א :

אמר רבי יוסי: מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים, הוא ובנו ועבדו משוחרר, וקבלו הכהנים אותו ואת בנו ופסלו את עבדו. וכשבאו לפני בית דין - קבלו אותו ואת עבדו, ופסלו את בנו.

ידועה קושיית המנ"ח (מי ד) איך קיבלו בית הדין את טוביה ועבדו כעדים כשרים? הרי בית דין של כהנים קבלו את עדות הבן שחשבו שהוא כשר. וא"כ לדעת הש"ך (חוי"מ לו) נצטרפו טוביה, בנו ועבדו המשוחרר לכת אחת (אף

¹ מאמר זה מוקדש לעילוי נשמתה הטהורה של קרובת משפחתי דליה לנקוס הי"ד שנהרגה על קידוש ה' בידי מחבל בן עולה בגוש עציון כסלו תשע"ה.

שלא כיוונו להעיד) והרי אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדות כולם בטלה? ותירוצים רבים נאמרו לקושיא זו.²

לכאורה לפי הבנה זו שבבית דין של הכהנים היתה הגדת עדות יש להקשות קושיא פשוטה על המשנה הנ"ל. איך קיבלו ב"ד שבלשכת הגזית את עדות העדים אחר שכבר העידו בבית דין של כהנים? הרי לאחר שכבר אמרו מה ראו, אם בעדותם יאמרו אחרת יתברר שהם שקרנים והם ירצו להגיד מה שהעידו בבית דין הראשון. ולפי"ז אין להם נאמנות בעדותם השניה שראו את הלבנה שכן "עביד איניש לאחזוקי דיבוריה" וחייבים להעיד בדיוק מה שהעידו קודם בשביל שלא יתגלה ששיקרו? וכך מבואר ברשב"א בכתובות כא שאדם נחשד להאחזיק עדות שהעיד:³

כדי לענות על שאלה זו נעיין מעט בבאור הסברא "עביד איניש לאחזוקי דיבוריה" היכן נאמרה והיכן נפסקה להלכה.

ב. פסול עדים שעדותם נפסלה לחזור ולהעיד

בב"י חו"מ סי' לג הובאו דברי בעל העיטור שפסק בעד שבא להעיד בב"ד כאשר היה קרוב לאחד מבעלי הדין וב"ד פסלו את עדותו. לאחר זמן נתרחק העד מקורבתו (כגון גיסים שמתה אחת מנשותיהם) האם יוכל לחזור ולהעיד בב"ד הואיל ועכשיו אינו קרוב ועדותו תהיה כשרה? ופסק העיטור שאין העד יכול לחזור ולהעיד הואיל וכבר העיד כעד פסול.

נפסק השו"ע (חו"מ לג, כח): "כל מי שאין אתה מעיד לו מפני שהוא בעל קרובתך, אם מתה אשתו, אף על פי שהניחה לו בנים, הרי זה נתרחק, וכשר". והרמ"א מוסיף דברי העיטור להלכה וז"ל:

הגה: מיהו אם נפסק הדין כשהיה קרוב לא יוכל לחזור ולתבעו אח"כ בעדות זה שנתרחק, דהואיל ונפסק הדין, נפסק.

² בשלמי יוסף ר"ה (ס, אות ה) מובא בשם האדמו"ר מוהרי"ד מבעלזא זיע"א שחלק על הבנת המנ"ח וסבר שכלל לא העידו העדים בבית דין של הכהנים אלא רק עברו שם בדיקה לכשרותם אך בלי להעיד. ע"פ דבריו כמובן שכלל לא שייך להקשות גם את הקושיא דלקמן דעביד איניש לאחזוקיה דיבוריה. וכן מבואר בקה"י ר"ה סוף סי' יט. אך מדברי כל האחרונים שהתייחסו לקושיא המנ"ח מוכח שהבינו המשנה שלא כמוהרי"ד מבעלזא.

³ ואחר חיפוש מצאתי בהגהות בית שאול על המשניות להגרי"ש נתנזון (בעל השואל ומשיב) שהקשה קושיא זו עיי"ש.

ההבנה הפשוטה בדברי הרמ"א היא שמכיון שנפסק הדין אי אפשר לקבל מחדש את עדות העד. ומעין דברי רב ביבמות לו: "קם דינא" ולא משנים את הדין לאחר שנפסק למרות שהנסיבות השתנו.

הש"ך (ס"ק ט) מבאר דברי הרמ"א באופן הני"ל ומקשה שבמקרה של עד קרוב שנתרחק אין טעם לחלק בין אם נפסק הדין או לא. ונראה כוונתו כקושית התומים ס"ק ח המקשה על פשטות דברי הרמ"א מה משנה העובדה שנפסק הדין, הרי מבואר בסנהדרין (לא,א) שכל זמן שלא אמר בעל הדין אין לי ראייה חוזר ומביא ראייה לסתור הדין. וא"כ למה שפסק דין יבטל את נאמנות העד שנתרחק הרי עכשיו הוא כשר וצריך לסתור הדין?

בעקבות הקושי הני"ל מנמק הש"ך את פסק בעל העיטור, שאין העד יכול לחזור ולהעיד, בכך שהעד אינו נאמן בעדותו השניה ולא בגלל ש"קם דינא". ומבאר שהעד מוכרח לומר בדיוק מה שאמר בפעם הראשונה ולהחזיק את דבריו הראשונים כדי שלא ימצא שקרן ולכן אינו נאמן גם משנתרחק. וז"ל:

אבל כוונת בעל העיטור לומר, כשהעד העיד מתחילה בבית דין כשהיה קרוב ולא ידעו מקורבתו, ואח"כ נודע מקורבתו ונפסל ופסקו הדין, לא יוכל אחר כך לתבעו עוד בעד זה אחר שנתרחק, שבודאי יאמר כדבריו הראשונים שלא יהא כשקרון. וכן משמע בבעל העיטור (אות קו"ף דף לח סוע"א) להדיא וז"ל: והיכא דאתו בי תרי לדינא, ואייתי סהדי ואשתכח דקרוב הוא ואיפסל ופסקו לדינא, ובתר כמה יומי נתרחק, דאי הוי מסהיד ההיא שעתא כשר הוי, מסתבר כיון דאיפסק ההוא דינא איפסק ולא סתר דינא, דעביד אינש לאחזוקי דבוריה, עכ"ל. והר"ב והאחרונים לא ביארו זה והיה להם לבאר.⁴

ג. הסתירה בפסקי הרמ"א ובאור קצוה"ח

מן האחרונים יש שהקשו שישנה סתירה בדברי הרמ"א בנידון דידן. פסק הרמ"א (כח, טו; ע"פ דברי הר"מ הארוך) שעדים שהעידו שלא בפני בעל הדין יכולים לחזור ולהעיד כאשר הגיע בעל הדין ולא אומרים שיחזרו להעיד כפי עדותם הראשונה ולכן לא יהיו נאמנים. וא"כ רואים שלא אומרים שאדם

⁴ בספר אור חדש (על ספר העיטור) הקשה על ביאור הש"ך מדברי בעל העיטור עצמו, שבתחילת אות "קבלת עדות" העיטור במפורש מכשיר עדים שהעידו שלא בפני בעל הדין לחזור ולהעיד. וא"כ רואים שלא חוששים שיחזיקו דבריהם הראשון ולא נאמין להם. וכמו שמבואר בפסקי הרמ"א המובאים לקמן.

רוצה להעמיד דבריו הראשונים? ומדוע בסי' לג פסל עדים לחזור ולהעיד פעם שניה?

המהרש"ל (בשו"ת סי' יא) חלק על דברי הרמ"א ופסק שעדים אינם יכולים לחזור ולהעיד אחר שהעידו שלא בפני בעל הדין משום שיבואו להחזיק דבריהם הראשונים. כדברי העיטור שנפסקו בסי' לג בדין קרובים שנתרחקו צריך לפסול את העדות⁵ גם כשהעידו בתחילה שלא בפני בעל הדין.

קצוה"ח כת, חולק על הש"ך בהסבר דברי העיטור ומבאר שפסיקת העיטור והרמ"א שלא מקבלים עדות של מי שהיה קרוב ונתרחק אינה משום שחשוד להעמיד דבריו הראשונים אלא משום שנפסק הדין ובוזה אומרים שקם דינא ולא מעידים שוב.

ע"פ הסבר זה בדברי הרמ"א מבאר קצוה"ח את הסתירה הנ"ל בפסקי הרמ"א שכן בסי' כח נפסק שיכולים לחזור ולהעיד בפני בעל הדין אע"פ שכבר העידו קודם שלא בפניו. משום שבי"ד לא דן שלא בפני הנתבע ולא נגמר הדין ולכן יכולים העדים לחזור ולהעיד כשיגיע בעל הדין. אך בסי' לג שנגמר הדין כשהיו העדים קרובים שוב אין להם אפשרות לחזור ולהעיד משנתרחקו והוכשרו להעיד שכן "קם דינא".

קצוה"ח מביא ראייה לשיטתו, שלא אומרים "עביד איניש לאחזוקי דיבוריה", מכך שאנו פוסקים שגם אם לא העידו עדים יחד אפשר לצרף עדותם ע"י שיחזרו להעיד יחד. ומוכח שאין חשש שיעידו ע"פ עדותם הקודמת ויבואו להחזיק את דבריהם אלא נאמנים בעדותם השניה.

ד. קושיות האחרונים על באור דברי הרמ"א

על באור קצוה"ח שדברי העיטור מבוססים על הגדר של "קם דינא" הקשו האחרונים, שסברת "קם דינא" היא שבכך שנפסק הדין בעל הדין התייאש מהממון ויותר עליו אינו יכול לחזור ולתבוע וכן מבואר בתרוה"ד סי' שי.⁶

⁵ ועדיין צ"ב איך לישב דברי העיטור עצמו שהכשיר עדים שהעידו שלא בפני בע"ד לחזור ולהעיד? והמהרש"ל פוסק (במקרה שדן בו) שגם בהעידו שלא בפניו יש חשש שיבואו לאחזיק דבריהם ופסולים לחזור ולהעיד עיי"ש.

⁶ ובחידושי רע"א יבמות לו הביאו הגה' רע"א שהביא דברי התרוה"ד והקשה שאם הטעם של "קם דינא" הוא משום יאוש של בעל הדין מהממון אז בקטן שאינו בר מחילה ויאוש לא נאמר קם דינא ולא מצאנו בפוסקים שחילקו בכך.

ומפשטות דברי העיטור עולה גם במקום בו לנתבע היו עדים קרובים לפוטרו מלשלם ונתרחקו לא משנים הדין וחייב לשלם. ולגבי הנתבע לא שייכת הסברא של קם דינא שהתייאש מהממון שכן הוא המוחזק בממון ומדוע שלא נקבל את העדות מחדש לאחר שנתרחקו העדים?

עוד הקשו האחרונים, שלגבי חוב קימ"ל שלא מהני יאוש וא"כ כל הדין של בעל העיטור לא שייך בחובות והרמ"א פסק בסתם שלא יכולים לחזור ולהעיד בכל העדויות?⁷

הנו"ב (אבה"ע קמא כז) כתב שטעמו של העיטור כדברי הש"ך, שאדם חשוד להחזיק דבריו הראשונים. אך גם הש"ך מודה שרק אם נפסק הדין לא יכול העד לחזור ולהעיד. וא"כ שוב מיושבים פסקי הרמ"א הנ"ל וכדרך שחילק קצוה"ח. וכן הסיק גם שער המשפט לג,ג.

אך צ"ב מה החילוק בזה שכבר נפסק הדין לעניין החשש שלא יאמר את האמת הרי גם אם לא נפסק הדין על פיו לא ירצה להודות ששיקר בעדותו? וכן הקשה שער המשפט שם על תירוצו ונשאר בצ"ע.

עוד הקשה התומים, מדוע בכך שנגמר הדין יפסלו העדים מלחזור ולהעיד. הרי קימ"ל שאם מצא הנתבע ראייה גם לאחר שנפסק הדין מביא ראיתו וסותר הדין (וכמובא לעיל). ואם אפשר לקבלם אחר שכבר העידו אין סיבה לחלק בין לפני שנגמר הדין לאחרי שנגמר הדין?

ובעיקר הסברא של "עביד איניש לאחזוקי דיבוריה" צריך באור: אפילו אם לא נאמין לעד במה שמעיד בפעם השניה משום שרוצה להעמיד דבריו הראשונים הרי אין שום סיבה לחשוד ששיקר בעדותו הראשונה. ואף שפסלנו אותה ולא נתקבלה בבי"ד אין שום ראייה ששיקר בתוכן העדות. וא"כ מדוע לא נאמינו בפעם השניה כמו שמאמינים לדבריו בפעם הראשונה? וכך הקשה

⁷ כך הקשה הדברי יחזקאל (לב). ביישוב שיטת קצוה"ח נראה שסבר שקם דינא הוא מדין הפקר בי"ד הפקר וכמבואר בנתיבות רפ,א. וא"כ לא קשה כלל מכך שגם הנתבע לא יכול להביא העדים לזכותו למרות שמוחזק בממון משום שפסיקת בי"ד הפקירה את הממון וזכה בו התובע. גם אין קושי מיאוש בחוב שכן אין קם דינא פועל מצד היאוש אלא מתורת הפקר בי"ד הפקר. ושוב ראיתי שנראה לומר כך בדעת קצוה"ח כה,ט שאם הדיין נשא ונתן ביד במקצת הממון קם דינא בכל הממון עיי"ש. גם בקונטרס הספיקות כלל ו אות יב הקשה על טעמו של תרוה"ד והוכיח ש"קם דינא" אינו משום יאוש שכן בדין "מי שאבדה לו דרך שדהו" מבואר שכלל לא התייאש שכן מצא דרך שדהו ביד הלוקח עיי"ש.

תומים לג, ח.⁸

לתירוץ הקושיות הנ"ל נקדים לבאר דין נוסף בדיני קבלת העדות.

ה. עד הצריך שבועה

בקידושין מג דנה הגמ' אם שני שליחים לפרעון חוב נאמנים להעיד שעשו שליחותם ופרעו את התשלום למלוה. ומבואר בגמ' שאינם נוגעים בעדות בכך שמעידים שמסרו את הכסף למלוה (ופוטרים עצמם מהחשד שלקחו את הכסף) משום שיכולים לטעון שהחזירו את הכסף ללוה ששלח אותם. ובמיגו שהיו נאמנים בטענת "החזרנו ללוה" נאמנים בעדותם ששלמו למלוה.

למסקנת הגמ' אחרי שחכמים תקנו שבועת היסת, במקרה שבו יש הכחשה בין הלוה לבין השליחים צריכים הם להישבע כנגדו שבועת היסת שבאמת פרעו למלוה. וא"כ בעקבות חיוב השבועה הנ"ל אינם נאמנים לטעון שהחזירו הכסף למלוה (אף שהלוה לא מכחיש אותם) משום שיתכן ורוצים לפטור עצמם בטענתם משבועת היסת ללוה ואין להם את טענת המיגו הנ"ל שהיו אומרים החזרנו את הכסף ללוה.

בתוס' שם ד"ה והשתא הקשו מדוע לא יהיו נאמנים העדים כלל? הרי אפשר להשביעם שבועת היסת על טענתם ששילמו למלוה. ולאחר שבועתם חוזר ה"מיגו" ויש להאמין להם, שהרי אם הם נשבעו לשקר היו יכולים להכחיש את הלוה שהחזירו לו את הכסף והיו נשבעים כנגדו. ומדוע מבואר בגמ' שאינם נאמנים כלל? תוס'⁹ מתרץ שמדין התורה "על פי שני עדים יקום דבר" מתחדש שהעדים צריכים להיות נאמנים בעדותם בלבד. וא"כ לא מתקבלת עדות העד אם הוא צריך להישבע על דבריו ש"עד הצריך שבועה אינו עד". ואין אפשרות שיעידו על התשלום למלוה וישבעו על כך היסת.

⁸ התומים שם ביאר שהעדים סברו שביה"ד לא יקבל עדותם מכיון שהם קרובים ולכן הם אינם מדייקים בעדותם הראשונה. ואף שלא נחשדו קרובים לשקר אפשר שלא מדייקים. ובעדותם השניה יבואו לאחזיק עדותם הראשונה. ועיין בשו"ת דברי שלום א, מז שמקשה אם ב"ד יודעים בפסול קורבתם איך מקבלים עדותם? ואם ב"ד לא יודעים שוב צריכים לדייק בעדותם בפעם השניה. ונשאר בצ"ע על דברי התומים.

⁹ וז"ל: "ואומר ר"י דלכך אין נאמנים לאחר שנשבעו משום דרחמנא אמר (דברים יט) 'על פי שנים עדים יקום דבר' דמשמע הנאמנים דיבור בלבד אבל העדים הטעונים לישבע קודם שיאמנו דבריהם אין ממש בעדותם".

הקובץ שיעורים (ב"ב אות קו) הקשה מדוע העדים נאמנים מכח מיגו שיטענו החזרנו המעות ללוה? הרי אלו עדים הצריכים מיגו ולפי תוס' עדים שלא נאמנים בדיבורם (אלא בצירוף גילוי נאמנות אחר) לא חשובים עדים?

ומתרחץ שם הגרא"ו, שיש לחלק בין שבועה של העדים לבין מיגו. לעומת שבועה בה צריכים העדים למעשה נוסף על עדותם בשביל שיאמינו להם במיגו לא צריכים לעוד מעשה. ומו"ר הגרמ"ח דימנטמן שליט"א ביאר בזה, שנאמנות שבועה היא דבר נוסף על העדות ולכן פוסקים שעד הצריך שבועה לא נאמן. אך במקום שיש לעד מיגו אז העדות עצמה נאמנת מכח המיגו ובזה לא שייך לפסול משום שהעדות צריכה מיגו שכן העדות כוללת גם את המיגו והכל בכלל הגדת העדים.

ו. עד הצריך עדות

המהרי"ק פסק ששליח לקדש אשה שקיבל ממשלחו כסף לקידושין יוכל להעיד על מעשה הקידושין אם יש עד נוסף על מעשה הקידושין. ואע"פ שהשליח חייב לטעון שנתן הכסף לאשה כדי לפטור את עצמו מלהחזיר את כסף הקידושין למשלח אינו נפסל לעדות בשל כך.

הב"י (אבה"ע לה) תמה על המהרי"ק, הרי העד צריך שבועה שבאמת נתן את הכסף לאשה כדי לפטור את עצמו מלהחזיר את הכסף. וקימ"ל שעד הצריך שבועה אינו עד ואינו יכול להעיד על הקידושין?

הט"ז לה, א מיישב, שהעד הכשר הוא "עד המסייע" שמעיד שבאמת ניתן הכסף לאשה. ולכן אין השליח צריך להישבע מפני שיש עד המסייעו ושוב לא שייך פסול של עד הצריך שבועה. ומקשה הט"ז על מה תמה הב"י?¹⁰

הב"ש שם מבאר שהב"י לא הכשיר את השליח כעד בעזרת העד הנוסף מדין "עד המסייע" משום שנאמנותו נוצרת רק ע"י עדות העד המסייעו. וכל שאין העד נאמן לבדו אלא נצרך לעד המסייעו נפסלת עדותו מדין "עד הצריך עדות", וכמו דין "עד הצריך שבועה". וביאר הדבר ע"פ דברי התוס' בקידושין, שהעד צריך להיות נאמן בעדותו לבד שכתוב "על פי שנים עדים יקום דבר" ומשמע על פי עדות עדים הנאמנים בדיבור בלבד. ובמקרה שהעד

¹⁰ עיין באבנ"מ לה, שביאר דברי המהרי"ק שאין העד המסייע פוטר את השליח מהצורך להישבע ע"פ דברי הרמ"א בחו"מ פז, שאין עד המסייע פוטר משבועה שהמחוייב בה נאמן רק בגלל מיגו. וא"כ אצלנו שטוען שילמתי לאשה ונאמן רק בגלל מיגו של החזרתי לא מועיל כלל דין עד המסייע ומובנת תמיהת הב"י על המהרי"ק עיי"ש.

זקוק לעדות אחרת בשביל להיות נאמן לא חשוב כעד הנאמן בעצמו ועדותו נפסלת.

ז. באור הפסול של עביד איניש לאחזוקי דיבוריה

עפ"י העולה מהני"ל היה אפשר לתת טעם חדש¹¹ מהו הפסול של עביד איניש לאחזוקי דיבוריה. במצב בו עדות העד מתקבלת רק בצירוף נאמנות עדות שקדמה לה שוב חשוב העד כ"עד הצריך עדות" ועדותו פסולה. ובאור הדבר הואיל ונאמנותו של העד לפנינו היא רק כאשר נתברר שלא הכחיש בעדותו השניה את עדותו הראשונה (שנפסלה) אין אנו מאמינים לעדות השניה כאמירה בעלת נאמנות ושוב קיים הפסול של עד הצריך עדות. והסברא שאדם עשוי להחזיק דבריו הראשונים רק מחייבת את הדיינים לחקור מה העיד בעדותו הראשונה שלה יש נאמנות בפני עצמה.

ובאור הדבר הוא, שבקבלת עדים יש חיוב לבי"ד לודא שאין לעדים נגיעה בעדות שלהם שבגללה הם מעידים. והואיל והסברא היא שאדם רוצה להחזיק בעדותו השניה את מה שהעיד בפעם הראשונה חשוב שיש לו נגיעה בעדות. ושוב הנאמנות היא רק לעדות הראשונה שנאמרה בבי"ד.

ומובן בזה מה שפסל בעל העיטור עדים שהעידו כשהיו קרובים לחזור ולהעיד משנתרחקו לפי שעדותם משנתרחקו מועילה רק לאחר שיתאימו דבריהם לעדותם הקודמת וכאמור כמו ש"עד הצריך עדות פסול" משום שצריך עדות אחרת בשביל להאמינו כך גם העד שבשביל לאמת את עדותו צריך עדות אחרת שלו הוא עד פסול.¹²

התומים (הובא לעיל) הקשה מה פוגם זה שהעד המעיד בבי"ד בא להחזיק את עדותו הראשונה? הרי לגבי העדות הראשונה יש לו נאמנות ושוב יהיה נאמן כשחוזר ומעיד בשנית?

עפ"י הני"ל מבואר שהעדות פסולה גם כשהיא נאמנת משום שחשוב כעד הצריך עדות שהוא פסול גם ללא חשש שקר.

¹¹ עיין בדברי יחזקאל סי' לב שג"כ ביאר אחרת דברי העיטור וקרוב בסברא לדברינו.

¹² הדברי יחזקאל הני"ל מבאר דברי העיטור שפסול לאחזוקי דיבוריה הוא לפי שהעדות צריכה להיות מבררת ולומד זאת מהרמב"ם בפי"ז מיסודי התורה. ולכן במקום שהעד בא להחזיק דבריו אין עדותו מבררת. ועיי"ש שרוצה לתרץ הסתירה בדברי הרמ"א שיש חילוק בין פסול עדים מצד קרובים שזהו פסול עצמי לבין פסול של עדות שלא בפניו שאינו פסול עצמי ולכן יכול לחזור ולהעיד עיי"ש.

מעתה, גם מה שנתקשו האחרונים מדוע לחלק בין אם נגמר הדין, שאז לא יכולים העדים לחזור ולהעיד לבין אם העידו שלא בפני הבע"ד שחוזרים ומעידים מיושב שפיר. בזמן שבי"ד עדיין דנים לא חשוב כעד הצריך עדות אחרת אלא עדות אחת ובזה אין פסול וכמו בעד הצריך מיגו שבו אין פסול. אך משעה שנגמר הדין אם אח"כ בי"ד חוזרים ודנים חשובה העדות הראשונה כעדות נפרדת וחוזר הפסול של "עד הצריך עדות".

וממילא לק"מ מכך שקימ"ל שאף שנפסק הדין יכול הנתבע להביא עדים ולסתור הדין ומדוע בעדים שנתרחקו לא יכולים לחזור ולהעיד? משום שגם כשיבואו להעיד יהיו פסולים שכן נאמנותם צריכה את עדותם הקודמת ופסולים כנ"ל.

עוד יתורץ מה שהקשה קצוה"ח לגב, מפסק השו"ע מה, יג (ע"פ תשו' הרא"ש) שאם חתמו כשרים ופסולים בשטר יכולים הכשרים לחזור ולהעיד בע"פ תוכן השטר ויהיו נאמנים. והקשה קצוה"ח למה לא נחוש שיבואו להחזיק דבריהם שבשטר ולא יהיו נאמנים בעדותם?¹³

אך ע"פ הנ"ל מתבאר שהסברא לפסול העדות היא בכך שבי"ד צריכים לבדוק אם תוכן העדות הכשרה תואם לעדות הפסולה בגלל הנגיעה של העד. אך בשטר שנפסל אין בו את הדין ששטר "כאילו נחקר בבי"ד" ואינו חשוב כעדות שנאמרה בבי"ד. וא"כ כמו שאין בי"ד צריך לאמת את עדות העדים עם דברים שאמרו מחוץ לבי"ד ולא קיים חשש של אחזוקי דיבוריה כך גם במקום שהשטר נפסל אין נגיעה לעדים שאין הבי"ד חושש להחזיק דברים שנאמרו חוץ לבי"ד.

ח. אחזוקי דיבוריה בטוען אני קידשתיה

שער המלך (אישות ט, יב) מוכיח שלא חוששים לכך שעביד איניש לאחזוקי דיבוריה מדברי הגמ' בקידושין סג, ב. המשנה מבארת, שאם שכח האב למי קידש בתו ובא אדם ואמר שהוא קידשה נאמן. ולדעת רב בגמ' נאמן רק לתת גט ולהתירה לכל העולם אך לא מאפשרים לו לשאת אותה מחשש שמא עיניו נתן בה.

¹³ עיין בדברי יחזקאל שם שבעקבות קושית קצוה"ח חזר מתירומו לדברי הרמ"א ורוצה לבאר שאין יכולת לעדים שהיו קרובים ונתרחקו לחזור ולהעיד משום שחשוב "תחילתו בפסלות" שראיה בפסלות אינה ראיה שאפשר להעיד עליה בכשרותם. ולא הבנתי לגמרי דבריו שם.

ומבואר שאף שחששנו בתחילה לכך שמשקר בשביל לשאת את האשה כאשר נותן גט מאמינים לו ולא אומרים שרוצה להחזיק שיקרו הראשון. וכך מבואר בריטב"א בקידושין שם. ומכאן הקשה שער המלך מדוע לגבי עדים נפסול עדותם השניה מחשש שיבואו להחזיק דבריהם הראשונים?

מהרי"ט (אה"ע לז) רצה להוכיח שלא אומרים "עביד איניש לאחזוקי דיבוריה" מפסק הרמב"ן בכתובות כג, א בדין אשה שאמרה שלא בפני בעלה "נתגרשתי" שאינה נאמנת. ואם חזרה ואמרה אח"כ בפניו שגרש אותה נאמנת משום החזקה שאין אשה מעיזה פניה בפני בעלה. וקשה הרי אם קיים חשש שאדם ישקר בשביל להעמיד דבריו הראשונים גם אם אינו עד, הרי אפשר שמשקרת בפני בעלה משום שמחזיקה דבריה הראשונים. וא"כ למה תהיה נאמנת כשאומרת שוב שנתגרשה בפני בעלה?

אך לפי דברינו אין חשש שאדם ישקר בגלל דבריו הראשונים אלא רק בעדות שישנה חובה לבי"ד לברר שאין לעד נגיעה יכולים לקבל העדות רק בצירוף העדות הראשונה. ובזה יש פסול של עד הצריך עדות. אך במקום חזקות כמו "אין אדם חוטא ולא לו" וכן "אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה" אין כלל חשש שיבוא לשקר. ורק בעדות החשש שהעד נוגע בדבר להעיד כעדוהו הראשונה יוצר פסול שהעד חשוב עד הצריך עדות.¹⁴

ט. באור פסול לאחזוקי דיבוריה בעדות החדש

מעתה נשוב לשאלה בה פתחנו, כיצד קבלו בי"ד את עדי החדש אחר שכבר העידו בבי"ד של כהנים הרי "עביד איניש לאחזוקי דיבוריה"?

כתב הרמב"ם (קידוש החדש ב, ב):

דין תורה שאין מדקדקין בעדות החדש, שאפילו קדשו את החדש על פי עדים ונמצאו זוממין בעדות זו הרי זה מקודש, לפיכך היו בראשונה מקבלין עדות החדש מכל אדם מישראל שכל ישראל בחזקת כשרות עד שיודע לך שזה פסול וכו'.

מקור דבריו בגמ' ר"ה כה, שלומדת מכך שנאמר שלש פעמים "אתם" שאחד שוגגין ואחד מוטעין אם קידשו את החדש מקודש.

¹⁴ ובדברי הרשב"א צריכים להגיע לחילוק זה, שהרי הרשב"א (כתובות כא, ב ד"ה הנח) מבאר הפסול של עד להפוך לדין "דכיון דאסהיד עביד לאחזוקי דיבוריה" ורוצה להעמיד דבריו הראשונים אך באשה שאומרת גרשתי לא חושש לזה כדברי הרמב"ן.

לכאורה הרמב"ם מחדש יותר ממה שנאמר בגמ', שכן הגמ' מדברת רק על מצב בו בדיעבד קידשו החודש מוטעים לא בטל הקידוש והחודש מקודש. אך הרמב"ם מבאר, שלכתחילה לא מדקדקין בעדות החודש וצ"ב כיצד למד הרמב"ם מדברי הגמ' שגם לכתחילה לא מדקדקים בכשרות העדים המעידים על המולד:

האור שמח (קדוה"ח ב,ח) כתב: "וטעמא נראה, דבכל מקום קבלת עדות הוי כתחלת דין, ופסק ב"ד כגמר דין, דעל פי עדים אנו דנין, ואם ענין העדים אמת הדין הוי דין, ואם אינו אמת תו גם הדין בטל, וכי חשבת הדין לדין ע"כ תחשוב העדות שעל פיה אתה דן לתחלת דין, אבל בקדוש החדש הלא קבלת העדות אינה אלא עלילה למה שידונו ויקדשו ב"ד החדש, דכי נמצאו זוממין או מוטעין אחר שקדשו ב"ד את החדש לא בטל הקדוש, וזה בכלל אשר תקראו אתם אפילו מוטעין... ולכן אין מדקדקין בעדות החדש א"כ אף אם תחשוב העדים למשקרין או מוטעין ג"כ הוי קידושן קדוש מעליא, והוי ממש תחלת דין, שלא ע"פ העדים אתה מקדש, אלא שבסבתן ב"ד מקדשין, והוי קדוש מעליא אף אם העדות שקר או מוטעת ודו"ק".

ומבואר מדבריו שקבלת העדים בעדות החודש אינה נחשבת לתחילת דין אלא היא רק הסיבה שבית דין יבואו לדון בקידוש החודש. ורמת הנאמנות של העדים לא גורמת בכלל לפסיקת בי"ד לקדש החודש אלא רק מביאה לדיון בי"ד האם לקדש. ובזה מובן למה מועילה העדות כשנמצאו זוממין שאין העדות יוצרת הדין של קידוש החודש אלא רק הביאה לדיון בי"ד בדבר. לפ"ז אפשר לבאר דברי הרמב"ם, שגם לכתחילה לא מדקדקים בעדי החודש לפי שעצם קידוש החודש נובע רק מהחשבון והפסיקה של בי"ד.

עפ"י הנ"ל ברור שאין הפסיקה בקידוש החודש באה מבירור שעושים העדים ולכן אין בהם את הפסול של עד הצריך עדות שכן אין בעדות זו את הצורך שתהיה נאמנת מעצמה.¹⁵ וא"כ שוב אין פסול של עביד איניש לאחזוקי

¹⁵ לכאורה היה אפשר להוכיח ממשנה מפורשת שבעדות החודש לא שייך פסול של עד הצריך עדות. שכן במשנה בר"ה פ"ב מבואר שבתחילה היו מקבלים עדות החודש מכל אדם אך משקלקלו המינים והיו שוכרים עדי שקר תקנו שלא יהיו מקבלים עדות רק ממי שהיכירו שהוא נאמן. ומבואר במשנה שהיו שולחים עם העד עדים נוספים שיעידו על כשרותו בפני ביה"ד. וקשה הרי זהו עד הצריך עדות, שכן לולי עדות העדים המוכרים היינו חושדים בו שהוא עד שקר ואיך מקבלים עדותו לאחר שהעידו עליו? אלא מוכרח שאין בעדות החודש פסול של עד הצריך עדות. וכן העיר לי הרב יצחק ביסמוט הי"ו. אך אם כך קשה. דברי הירושלמי בר"ה יא. סותרים את עצם הדין של עד הצריך עדות שכן מבואר בירושלמי שם בעיר סוסיתה (שרובא גוים) ובאו משם שנים אחד ידוע כיהודי

דיבוריה שכל שאין העדים פסולים די בעדותם לקדש את החודש אף שנאמנותם היא עפ"י עדותם הראשונה.¹⁶

י. סיכום

הצגנו במאמר זה את פסק הרמ"א בדין עד שהעיד בפסול שאיננו יכול לשוב ולהעיד אחר שנעשה עד כשר.

הבאנו מחלוקת הש"ך וקצוה"ח בבאור הסיבה של הפסול להעיד שנית. לדעת הש"ך ועוד אחרונים העד חשוד לומר מה שהעיד בתחילה ולכן אינו נאמן. לדעת קצוה"ח העד נאמן אך מאחר ונפסק הדין כשהיה עד פסול "קם דינא". ונראה שנחלקו האם ישנו חשש שאדם ישקר בגלל דבריו הראשונים.

הפוסקים הקשו קושיות רבות על החשש הנ"ל ונשארו בצ"ע.

בעקבות דברי הב"ש (אבה"ע ל) בארנו באור חדש לדין הנ"ל, שעביד איניש לאחזוקיה דיבוריה אינו חשש אמיתי של שקר אלא נגיעה של העדות לעדות שקדמה לה. משום שאם תהיה הכחשה ביניהם העד יתגלה כשקרן. ובזה אמרינן שהעדות פסולה משום שעדות שנאמנת רק בצירוף ראיה אחרת פסולה כעד הצריך עדות.

והשני לא. ומבואר שם שהאחד אינו יכול להעיד על יהודת חברו בשביל שיעיד עמו, שכן חשוב שכל העדות ע"פ ע"א. ולכאורה גם אם אחר יבוא ויעיד לא נקבל את עדותו של החשוד בענינו כגוי שכן הוא עד הצריך עדות?

אלא ע"כ צריך לחלק ולומר שעד הצריך עדות פסול רק כשמעיד עדות השייכת לתוכן העדות אך עדות על כשרות העד עצמו חשובה כעדות נפרדת וכגילוי מילתא שהעד כשר ואין בזה שייכות לאמינות העדות של העד. ודברים אלו מפורשים בח"י החת"ס גיטין י,ב ע"פ דברי המגיה בט"ז אה"ע לה,ב לחלק בין עדות על כשרות העד לבין עדות על תוכן הדין עי"ש. (אך מדברי הפני משה בבאור הירושלמי שם נראה שהבין שמדובר בעדי חתימה בשטר שע"א יעיד על כשרות החתימה של חברו ובזה כלל לא שייך פסול של עד הצריך עדות ודוק).

¹⁶ לכאורה היה אפשר להקשות מדברי הרשב"א כתובות כא, שביאר הטעם שאין עד נעשה דין בעדות החודש וכתב "אבל עד המעיד אינו נעשה דין אף על פי שאין צריכין עכשיו לעדותו כגון דאתו אחרוני ואסתידו בה לבתר דאסתיד האי משום דהוה ליה כנוגע בדינו דכיון דאסתיד עביד לאחזוקי דיבוריה" וא"כ מפורש שיש פסול של עביד איניש לאחזוקי דיבוריה גם בעדות החודש ודלא כדברינו? אך אחר התבוננות אין קושיא כלל. הרשב"א בא לבאר את הפסול של העד להיות דיין ובזה שיש חשש שיבוא להחזיק דבריו חשוב נוגע ופסול מלהיות דיין. ובזה גם בעדות החודש קיים פסול בדיינים כשאר דיני תורה. אך ביחס לפסול העדים מחשש שיבואו להחזיק דבריהם הראשונים ישנו הבדל בין עדות בקידוש החודש לשאר עדות בתורה וכמפורש בדברי הרמב"ם ודוק.

ע"פ באורנו הנ"ל יושבו הקושיות על פסקי הרמ"א והסתירה שבדברי בעל העיטור.

עוד נתבאר שאין להקשות על החשש הנ"ל ממקרים בהם אדם נאמן כשחוזר על דבריו הראשונים. וכמו באשה שאמרה גרשני בעלי וכן בנותן גט כשאמר "אני קידשתיה" משום שאין זה חשש שישקר נגד חזקת נאמנות אלא רק פסול של נגיעה בעדות וכמו שנתבאר.

סיימנו בתירוץ קושית בעל השואל ומשיב איך יכלו עדי החודש לשוב ולהעיד עדותם בפעם השניה והעלנו מדברי האור שמח שאין בעדות החודש הפסול של עד הצריך עדות וממילא לא יהיה פסול בעדות פעם שניה משום "אחזוקי דיבוריה".